

1.01
329.12:329.11(497.4)"192"
Prejeto 23. 6. 2003

UDK

Blaž Vurnik*

Soočenje liberalnega in katoliškega tabora na volitvah v Narodno skupščino v Kraljevini SHS

IZVLEČEK

Članek obravnava predvolilno soočenje slovenskega liberalnega in katoliškega tabora ob volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS v letih 1923, 1925 in 1927. Mandat posamezne skupščinske sestave niti enkrat ni trajal z ustavo določena štiri leta, kar kaže na nestabilne politične razmere v državi. Vsebinski poudarki posameznih predvolilnih programov slovenskih strank so bili skozi dvajseta leta različni. Medtem ko je šlo pri volitvah leta 1923 za nekakšen referendum o (vsaj v Sloveniji) vidovdanski ustavi, sta bila predvolilna boja v letih 1925 in 1927 predvsem rekapitulacija preteklosti in ostro diskvalificiranje političnega nasprotnika. Na vseh treh volitvah je vsakokrat močno zmagala Slovenska ljudska stranka, ki je skozi dvajseta leta tudi edina izmed strank na Slovenskem ohranila homogeno strukturo in volilno telo, medtem ko se je liberalni tabor večkrat cepil. Predvolilno dogajanje z različnimi vladnimi omejitvami predvolilnih kampanj opozicijskih strank in celo fizičnim nasiljem državnih represivnih institucij je vsakokrat jasno pričalo o izjemno konfliktnih odnosih v državi.

Ključne besede: Kraljevina SHS, volitve, politična zgodovina, Narodna skupščina

ABSTRACT

THE POLITICAL CONFRONTATION BETWEEN THE LIBERAL AND CATHOLIC CAMPS IN THE PARLIAMENTARY ELECTIONS OF 1923, 1925 AND 1927 IN KINGDOM OF THE SERBS, CROATES AND SLOVENES

The paper deals with the pre-electoral confrontation between the Slovene Liberal and Catholic camps at the 1923, 1925 and 1927 elections to the National Assembly of the Kingdom of the SCS. No elected Assembly ever reached the end of its four year term, as prescribed by the Constitution, which is indicative of the political instability in the country at the time. During the 1920s, the individual pre-electoral programmes of the Slovene parties varied in their emphasis. While the 1923 elections, at least in Slovenia, proved to be some kind of a referendum on the Vidovdan Constitution, the 1925 and 1927 pre-election campaigns were mainly about recapitulating the past and sharply discrediting political adversaries. All three elections were marked by the landslide victory of the Slovene People's Party. This was the only political party in Slovenia, which managed to preserve a homogenous structure and electoral body throughout the 1920s, whilst the Liberal camp often experienced internal rifts. The various government restrictions on the opposition parties during their pre-electoral campaign and even the exercise of physical violence by the

* Mag. kustos, Mestni muzej Ljubljana, SI-1000 Ljubljana, Gosposka ul. 15; e-mail: blaz.vurnik@mm-lj.si.

state law-enforcement agencies, was each time a clear indication of the extremely conflicting relations in the country.

Key words: Kingdom of the SCS, elections, political history, National Assembly

Politično življenje Slovencev v dvajsetih letih 20. stoletja se je razvijalo v razmerah, ki jih je nakazoval že čas pred sprejemom vidovdanske ustave (1921). Način, v katerem je bila ustava sprejeta, je tem razmeram dal očitno podobo. Nobeden od sestavov Narodne skupščine, izvoljene v dvajsetih letih, ni dočakal predvidene izpolnitve štiriletnega mandata. Vsakokrat je bila skupščina razpuščena, predvolilni boj pa je kazal vedno večjo kaotičnost in izrednost političnih razmer v kraljevini. Konflikti med posameznimi političnimi strujami so se v skupščini vedno bolj zaostrovali. Temu je botrovalo predvsem pomanjkanje volje za njihovo reševanje in izrazito različne politične tradicije in interesi posameznih delov države in političnih skupin. Streljanje v beograjski skupščini in njena razpustitev v letu 1928 sta dvajseta leta v Kraljevini SHS zaključila v slogu, ki je nakazoval nov čas in ni kazal znakov skorajšnje normalizacije in konsolidacije političnih razmer v državi.

I. Volitve v Narodno skupščino 18. 3. 1923

Druge parlamentarne volitve¹ marca 1923 v Kraljevini SHS so bile prve volitve po sprejemu ustave. Zaradi načina, na katerega je bila ustava sprejeta in zaradi vsebine oziroma centralističnega in unitarističnega značaja ustave, s katerim je bil velik del jugoslovanske politike nezadovoljen, je bilo pričakovano, da bodo te volitve pravzaprav neke vrste referendum o ustavi. Zato so politične stranke v svoje programe ali pa v predvolilne nastope svojih predstavnikov vključile tudi pojasnilo svojega videnja ustave ter zahtev v zvezi s tem.

Te volitve so potekale v dveh bistveno drugačnih okoliščinah kot prejšnje. Predvsem so se priprave na volitve odvijale pod homogeno radikalno vlado. Ta je poskrbela za novo volilno zakonodajo, ki je bila sprejeta v taki obliki, da bi zaščitila vladno večino v narodni skupščini. Nov zakon, ki je bil sprejet 21. junija 1922, je prinesel spremembe predvsem v tistih delih, ki so določali način sestave kandidatne liste in način razdelitve mandatov.² Bil je izrazito neugoden za manjše stranke, saj je bil otežen preboj prek volilnega praga v parlament. Zato je razumljivo, da tudi samo sprejemanje zakona ni potekalo povsem gladko, saj so

¹ O volilno političnem angažiranju liberalnega in katoliškega tabora ob prvih volitvah (v konstituanto) v Vasilij Melik: Izidi volitev v konstituanto leta 1920. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1962, št. 1, str. 3-61; Melita Pivec: Programi političnih strank in statistika volitev. V: Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana 1928, str. 357-373; Blaž Vurnik, Politični boj med liberalnim in katoliškim taborom v slovenskem delu države na prvih volitvah v Kraljevini SHS. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2002, št. 1, str. 21-32.

² Več o spremembah volilnega zakona v Bojan Balkovec: Parlamentarne volitve v Jugoslaviji v letih 1920-1938, s posebnim poudarkom na Sloveniji. Doktorska disertacija, Ljubljana 1997.

predstavniki opozicije protestno zapustili delo v zakonodajnem odboru, vladni predlog volilnega zakona pa razglasili za "atentat na demokracijo". Tudi ob glasovanju o zakonu 21. junija opozicije ni bilo v parlamentarni dvorani.³

Januarja 1923 je prišlo do razcepa v slovenskem delu Jugoslovanske demokratske stranke (JDS). Starini so oživili stranko z imenom Narodno napredna stranka (NNS), ki je asociiralo na stare čase stranke s konca 19. in začetka 20. stoletja. Glede na generacijski konflikt, do katerega je prišlo v slovenskem liberalnem taboru, in glede na ime, ki si ga je za svojo stranko izbrala starejša generacija, lahko sklepamo, da je starejši del stranke reagiral na agresivnost in zahteve po uveljavitvi mlajših članov stranke. To misel potrjuje uvodni del programa NNS, v katerem je najprej popisana dejavnost NNS v času narodnega boja proti germanizaciji, čitalniška, društvena dejavnost itd., akterji teh dejanj pa so imenovani kot "idealni narodni borci" s kvaliteta, kot je "nesebični idealizem". Nato je v stranko vstopila mladina, ki je vanjo "zanesla čisto nov mentalitet". Mladini oziroma mladinom so očitali karierizem, materializem in pohlepnost. NNS naj bi tako nastala kot reakcija na ravnanje mlajše generacije v stranki. Oživila naj bi "temeljna načela njene čestite prednice".⁴ To je bila spretna politična argumentacija, ki pa ni mogla prekriti resničnega vzroka; mlada, povojna generacija liberalnih politikov, spretnejša v živahni jugoslovanski politiki, je bila v vzponu, starejša generacija pa se še ni bila pripravljena umakniti. Afere, kakršna je nastala v zvezi z Jadransko banko,⁵ so bile le indici tega stanja. Razen aktualnih zamer in generacijskega konflikta, večjih programskih nasprotij med NNS in slovenskim delom JDS ni bilo. Zaradi tega je toliko bolj razumljivo (ali pa upoštevajoč konflikt nerazumljivo) oblikovanje volilnega zavezništva, ki sta ga sklenili obe stranki v Ljubljani 19. februarja 1922. Tako je v Ljubljani kot kandidat Naprednega bloka nastopil Jožef Reisner, kot namestnik pa Vladimir Ravnihar. Dogovorjeno je bilo, da bo v primeru izvolitve Reisner najkasneje do 1. januarja 1924 svoj mandat odstopil Ravniharju. O sklenjenem sporazumu je javnost obvestil Slovenski narod,⁶ ki je posebej opozoril še na to, da je zveza obeh strank "zgolj taktična ter velja samo za Ljubljano". Po volitvah je prišlo med obema strankama do spora zaradi ljubljanskega mandata in zaradi delitve stroškov, ki jih je ta ljubljanska združba imela z volitvami.⁷ Sprva si je NNS sicer prizadevala za zvezo z Narodno socialistično stranko (NSS), s katero so v t.i. Jugoslovanski zajednici liberalni starini sodelovali že pri ljubljanskih občinskih volitvah 3. decembra 1922. NSS je v začetku leta 1923 postajala radikalnejša (pa tudi zveza z liberalnimi starini jim na občinskih volitvah ni prinesla kakšnega posebnega uspeha) in je zavrnila vsakršen sporazum z meščanskimi strankami. Pri branju tega zapisa v Slovenskem narodu se vsiljuje občutek, da strankino vodstvo opravičujoče pojasnjuje vzroke in motive zavezništva s stranko, od katere so se nenazadnje tik pred tem ločili.

³ Branislav Gligorijević: *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919-1929*. Beograd 1979 (dalje Gligorijević, *Parlament i političke stranke*), str. 129-131.

⁴ Slovenski narod, 20. 2. 1923.

⁵ Jurij Perovšek: *Afera Jadranska banka*. V: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941*, Ljubljana 1995, str. 272.

⁶ Slovenski narod, 25. 2. 1923.

⁷ Več o tem zapletu v Metod Mikuž: *Slovenci v stari Jugoslaviji*. Ljubljana 1965 (dalje Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*) str. 273-274.

V programu NNS ni ničesar posebno novega, razen to, da sta centralističen in unitarističen vidik razvoja države pridobila nekaj nove terminologije, povezane z novo ustavo. Zavzela se je za t.i. "narodno samoupravo", ki je bila opredeljena kot "razbremenitev" centralne oblasti pri tistih zadevah, ki zadevajo interese posameznih krajev, okrajev ali pokrajin. Za zagotovitev takšne samouprave bi bilo treba državo razdeliti na večje oblasti, ki bi bile sestavljene "po narodnih potrebah, po prirodnih, socialnih in gospodarskih razmerah, v skladu z narodovo voljo". Več o tej samoupravi v programu NNS ni bilo zapisanega. Vendar pa je bilo omenjeno, da mora biti oblast tako velika, da lahko načelo samouprave pride do izraza, ne sme pa biti oblast prevelika, da ne bi s svojimi kompetencami ogrožala "edinstva države". Unitarizem je očitno tudi v zahtevi po "bratski enakosti", ki naj bi pripeljala do "narodnega ujedinjenja, ki je naravna posledica našega državnega ujedinjenja". Nekoliko nejasna ali pa le politično previdna je v tem kontekstu izjava, da je slovenski narod "kulturna edinica", za katero ni povoda, da bi se ji odrekli. Drugi deli programa so bili bolj klasični; proti dviganju davkov, za boljši materialni položaj uradništva, verska strpnost a boj proti zlorabljanju vere v politiki, v socialnem vprašanju pa okrepitev gospodarsko šibkega delavstva, obrtništva in kmetstva.⁸

Z vidika politične zgodovine verjetno eno najbolj zanimivih vprašanj ali kar dejstev je vrnitev dr. Ivana Šušteršiča v Slovenijo nekaj mesecev pred volitvami (11. decembra 1922).⁹ Nikakršnega dvoma ni, da je bila vrnitev politični manever Nikole Pašića, ki je s Šušteršičem nameraval oslabiti Slovensko ljudsko stranko oziroma razdeliti volilno telo najmočnejše slovenske stranke.¹⁰ Na to je opozoril že Fran Šuklje, ki je kot dokaz za takšne domneve navedel dejstvo, da vsa Šušteršičeva aktualna politična dejavnost (izdajanje časopisa, formiranje stranke...) zahteva veliko sredstev. Pašić naj bi ta sredstva Šušteršiču priskrbel, zaradi česar je slednjega Šuklje imenoval "kupljeni in plačani časnikarski robotar lokavega Pašića".¹¹ Šukljetov komentar ni bila edina reakcija na Šušteršičevo vrnitev, bila pa je verjetno najbolj diskvalificirajoča, saj je Šuklje v svojem pisanju na nekaterih mestih tudi izrazilo osebno očital Šušteršiču ne le politične zablode, pač pa tudi negativne osebne lastnosti in seveda znano Šušteršičevo protisrbsko usmerjenost v času svetovne vojne.

Tako kot program liberalnega tabora tudi program SLS ni prinesel na politično prizorišče kakih novih zahtev. Res pa je, da so bile od vseh strank te volitve prav v programu SLS najbolj usmerjene proti z ustavo določenemu centralizmu. SLS je trdno stala za zahtevami po avtonomiji Slovenije, ki bi ji morala načelovati vlada, izvoljena v slovenskem parlamentu in "le temu odgovorna v vseh avtonomnih zadevah". Na nekaterih področjih naj bi imel slovenski parlament od Beograda povsem neodvisno zakonodajno oblast. Avtonomiji Slovenije je program SLS dodal še avtonomijo ustanov, okrajev in občin in to poimenoval "ljudska

⁸ Slovenski narod, 20. 2., 25. 2., 28. 2. 1923; več o tem Jurij Perovšek: Nacionalnopolitični koncepti slovenskih unitarističnih sil leta 1923. V: Zgodovinski časopis, 1991, št. 1, str. 65-83.

⁹ O Šušteršičevi vrnitvi na slovensko politično sceno v Janko Pleterski: Dr. Ivan Šušteršič 1863-1925. Ljubljana 1998; poglavji "Moj odgovor" in "Brez subjektivne krivde hudo kaznovan" (str. 456-486).

¹⁰ Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 241.

¹¹ Slovenec, 5. 2. 1923. Drugi del Šukljetovega komentarja je izšel 6. 2. 1923.

avtonomija".¹² Program stranke je na zboru zaupnikov SLS 5. februarja 1923 v Ljubljani predstavil voditelj stranke dr. Anton Korošec.¹³ "Vidovdanski centralizem" je obtožil korup-

cije, počasnosti uprave, političnega nazadnjaštva in verskega zapostavljanja. Ponovno je v ospredje političnega boja SLS postavil boj za avtonomijo Slovenije. Kandidat SLS za prihajajoče volitve Andrej Sušnik je izpostavil zahtevo po reviziji ustave, kar naj bi bil osnovni pogoj za sporazum med Slovenci, Hrvati in Srbi ter "kardinalna točka slovenskega naroda". Tudi v programu SLS so verska, socialna in nekatera druga poglavja predstavljala običajne zahteve (proti visokim davkom, za boljši položaj uradništva, zaščita kmetu, obrtniku, delavcu). Omeniti velja konkretno zahtevo po zakonsko določenem maksimalnem delovnem času ter osemurnem delavniku, varstvo otrok pod 14 leti ter odpravo nočnega dela. Dokaj radikalna in/ali propagandno zastavljena je bila zahteva po delavčevem sodelovanju pri določanju cen, prodaji izdelkov in udeležbi pri dobičku v "kapitalističnih podjetjih". Program SLS je posegel tudi na področje pokojnin, ki so jih prejeli vojni invalidi, in se zavzel za enakopravno obravnavanje vojnih invalidov, ki so služili v srbski in v avstrijski vojski.

Volitve so se izšle z naslednjim rezultatom:¹⁴ SLS: 21 mandator (60,5%), JDS: 1 (8,2%), Samostojna kmečka stranka (SKS): 1 (6,16%), Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS): 2 (5,76%), Nemci: 1 (3,3%), Slovenska republikanska stranka (SRS): 0 (0,8%), NSS: 0 (2,1%), Narodna ljudska stranka (NLS): 0 (0,40%), Socialistična stranka delovnega ljudstva (SSDL): 0 (6%), Socialistična stranka Jugoslavije (SSJ): 0 (3,2%),¹⁵ Narodna radikalna stranka (NRS):¹⁶ 0 (1,9%).

Rezultati so zgovoren dokaz pomanjkljivosti volilnega sistema, zaradi katerega poslanskega mesta nista dobili SSDL in SSJ, ki sta dobili večji delež glasov kot HRSS in Nemška stranka. Zadnji dve stranki sta bili namreč teritorialno omejeni na manjše ozemlje (HRSS na obmejni del s Hrvaško v mariborskem volilnem okrožju, Nemci pa na Mariborsko volilno okrožje) in sta zato uspeli pridobiti dve oziroma eno poslansko mesto. Nastop posebne nemške stranke je omogočil nov volilni zakon, ki je pripadnikom narodnostnih manjšin podelil volilno pravico pod pogojem, da so najmanj 10 let nastanjeni na ozemljih, ki so tedaj sestavljala Kraljevino SHS.

Fran Erjavec je seštevke volilnih rezultatov predstavil kot seštevke glasov za in proti obstoječi ustavi. Vse na volitvah nastopajoče stranke je razdelil na "ustavoverce" (JDS, SKS, NRS), ki so dobili 29.600 glasov ali 16,5%, "revizioniste" (SLS, SSDL, NSS, SRS, SKRS) s 138.600 glasovi ali 76,5% ter "neopredeljene" z 12.000 glasovi oziroma 7%.¹⁷ Glede na te rezultate lahko sklepamo, da so se slovenski

¹² Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). Ljubljana 1998, dok. 20, str. 82-86.

¹³ Slovenec, 6. 2. 1923.

¹⁴ Rezultati povzeti po Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 251.

¹⁵ Fran Erjavec: Politična bilanca volitev 18. marca 1923 v Sloveniji. V: Socialna misel, št. 4, 1923, (dalje Erjavec, Politična bilanca) str. 82.

¹⁶ Med rezultati volitev v Sloveniji Mikuž ne omenja NRS, zato je rezultat te stranke povzet po Erjavčevih tabelah. Pri Erjavcu se drugi rezultati malenkost razlikujejo od rezultatov, ki jih v navedenem delu navaja Mikuž.

¹⁷ Fran Erjavec, Politična bilanca, str. 82.

volilci na teh volitvah izrekli proti vidovdanski ustavi. Med rezultati sta opazni še dve posebnosti. Na eni strani je izguba več kot polovice glasov delavskih strank, kar je Erjavec razlagal kot posledico že omenjenega dejstva, da so bile te volitve pravzaprav volitve o ustavi, pri čemer je imela SSJ dosledno centralistično stališče, NSS je bila dolgo neodločena, SSDL pa je prepozno reagirala na potrebo po tej opredelitvi.¹⁸ Čeprav se s tem vzrokom lahko deloma strinjamo, pa pri skupnem neuspehu delavskih strank ne smemo pozabiti na prepoved delovanja komunistične stranke, ki je s političnega prizorišča odstranila stranko, ki je na prejšnjih volitvah uspela s petimi oziroma šestimi poslanskimi mesti. Druga posebnost je bil velik polom SKS, ki je obdržala le eno poslansko mesto v primerjavi z devetimi oziroma osmimi iz leta 1920. To naj bi se zgodilo zato, ker SKS "v štirih letih svojega obstanka ni znala razviti nobenega pozitivnega kulturnega, političnega, gospodarskega ali socialnega programa, ne ustvariti lastnih organizacij, temveč je gradila svojo moč zgolj na hrupne prireditve in nemoralno osebno politiko."¹⁹ Tako Erjavec. V resnici je bil vzrok neuspeha SKS v tem, da je nagovarjala tisto skupino volivcev, ki so tradicionalno volili za drug politični tabor. Drug vzrok za neuspeh SKS naj bi bilo dvoletno sodelovanje v vladi, ki naj bi stranko kompromitiralo.²⁰ Omeniti velja še katastrofalen izid volitev za NLS Ivana Šušteršiča, ki je z 875 glasovi dosegla najslabši izid, ki je med drugim pričal tudi o tem, da je imela SLS homogeno volilno telo. Edini mandat, ki ga je v Sloveniji dobila JDS, je bil mandat iz Ljubljane, tradicionalne liberalne trdnjave.

II. Volitve v Narodno skupščino 8. 2. 1925

Volitve leta 1925 so bile eden najbolj razburljivih dogodkov politične zgodovine v obdobju med obema vojnama, nekateri sodobniki so jih imenovali tudi najbolj viharne volitve v kraljevini.²¹ Za to je poskrbela vlada NRS in SDS (po priimkih voditeljev teh strank, Pašiču in Pribičeviću, imenovana tudi vlada PP), ki je imela v prejšnji skupščini manjšino, z volitvami pa je želela svojo vladavino podaljšati oziroma legitimizirati v obliki parlamentarne večine. Vsa dejavnost vlade v predvolilnem obdobju je bila izrazito nedemokratična, saj je s terorjem in represijo poskušala onemogočiti predvolilno in tudi volilno dejavnost opozicije. Največja žrtev predvolilnega obdobja je bila HRSS s svojimi vodilnimi politikami. Vlada je konec decembra 1924 razširila Obznano²² na to stranko (z začetkom veljavnosti 1. januarja 1925), vodilne politike pa pozaprla. Vse skupaj je bila premišljeno zastavljena akcija, ki je vključevala celo zunanjepolitične manevre, s katerimi je vlada poskušala prepričati (zahodno) evropske države o nevarnosti akcij, ki naj bi jih Kominterneta pripravljala v Kraljevini SHS. S tem je želela legitimizirati politični napad na HRSS in njenega voditelja Stjepana Radića, ki naj

¹⁸ Fran Erjavec, *Politična bilanca*, str. 82.

¹⁹ Fran Erjavec, *Politična bilanca*, str. 84.

²⁰ Gligoričević, *Parlament i političke stranke*, str. 149.

²¹ Melita Pivec: *Programi političnih strank in statistika volitev. V: Slovenci v desetletju 1918-1928, Ljubljana 1928, (dalje Melita Pivec, Programi) str. 360.*

²² Obznana je bila akt, s katerim je 29. 12. 1920 vlada Milenka Vesnića prepovedala vsakršno komunistično dejavnost. Akt je bil sprejet mesec dni po volitvah v ustavotvorno skupščino, na katerih je KPJ dobila 58 poslanskih mest in postala tretja najmočnejša stranka v konstituenti.

bi bil zveza z Moskvo. V javnosti so se celo pojavili ponarejeni dokumenti, ki naj bi pričali o komunistični dejavnosti, propagandi in metodah HRSS.²³ HRSS je sicer sama pripomogla vladi pri teh manipulacijah, saj je v skladu z Radićevo avanturistično politiko vstopila v komunistično Kmečko internacionalo, vendar se je komunizmu pri vstopu v internacionalo javno odrekla.²⁴

Tudi v Sloveniji je bila SLS deležna vladnega pritiska s prepovedmi propagandnega materiala, tiska ter teroriziranjem posameznih kandidatov.²⁵ V Sloveniji so bile volitve sicer nekoliko mirnejše kot v nekaterih drugih delih države, kjer so ob volitvah potekali pravi spopadi med policijo, volilci, predstavniki opozicijskih strank ter oddelki Orjune, vendar pa tudi tu predvolilno obdobje in volitve same niso minile brez nasilja. Dober mesec po volitvah (19. marca 1925) je Opozicijski blok verifikacijskemu odboru Narodne skupščine podal poročilo, v katerem je bilo za Slovenijo ugotovljeno, da so se volitve "vršile pod velikim materijalnim in moralnim pritiskom, kakor ga ne pomni zgodovina naše zemlje."²⁶ Najhujši incident se je zgodil na zadnjem shodu SLS v Ljubljani, ko je po desetih minutah Koroščevega govora v Unionsko dvorano, kjer je potekal shod, vdrla dobra stotnja orjunašev, ki je sprožila hud pretep z "reditelji" SLS. Policija in žandarmerija sta se postavili na stran orjunašev, "reditelji" shoda pa so Korošča na ramah odnesli iz dvorane na ulico, kjer se je iz vsega skupaj razvila velika manifestacija opozicijske SLS. Po mnenju Metoda Mikuža je prav ta akcija Orjune pripomogla Korošču k volilni zmagi v Ljubljani.²⁷ Takrat se je zgodilo prvič in zadnjič, da liberalci v Ljubljani niso dobili mandata. Podobnega onemogočanja predvolilnega boja so bile deležne tudi delavske stranke.²⁸

Poleg neposrednega "oviranja" delovanja opozicijskih strank je vlada za potrebe svojega volilnega boja uporabljala državna sredstva, po vseh drugih strankah pa je udarjala z gesli o "antidržavnih elementih", opozarjala na nevarnost, ki naj bi jo predstavljali komunistični plačanci, ter v geslih kot "za kralja ali proti njemu" ter "za državo ali komunizem" postavljala alternative, s katerimi je lahko marsikatero stranko postavila na drugo stran zakonitega.²⁹

Med liberalci, ki so bili razcepljeni na več strank, je prišlo do povezovanj, ki naj bi predvsem čim bolj onemogočila uspeh SLS na volitvah. Prvi pogovori so potekali s SKS, vendar se je ta konec novembra odločila, da bo nastopila samostojno. Nato so se pogajanja začela z NRS. Sprva se niso uspeli dogovoriti o skupnem nastopu, po Pašičevem priporočilu ljubljanski NRS so se pogajanja nadaljevala, vendar pa so se zaključila, ko so narodni socialisti (NSS) ponudili sodelovanje NRS. NSS je zahtevala manj in je bila zato za NRS ugodnejši partner na volitvah. Ko je bil za kandidata v Ljubljani postavljen Ravnihar, se je manjši del ljubljanske NRS ločil in nastala sta dva mestna odbora stranke. Enemu je načeloval Ravnihar, ki se je z NSS povezal v Narodno zajednico, drugemu pa Niko Zupanič, ki se je povezal s SDS v Narodni blok. V okrožju Ljubljana-Novno mesto se je

²³ Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 178-180.

²⁴ O nasilju na volitvah v 1925 Filip Filipović: Sabrana dela, 9. Beograd 1988, str. 147-148, 149-152.

²⁵ Gligorijević, Parlament i političke stranke, str. 195.

²⁶ Ferdo Čulinović: Dokumenti o Jugoslaviji. Zagreb 1968, (dalje Čulinović, Dokumenti) str. 258.

²⁷ Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 301.

²⁸ Podrobneje o tem v Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 304-310.

²⁹ Ferdo Čulinović, Dokumenti, str. 254.

Ravnihar vezal z NSS in slovenskimi Davidovičevimi pristaši v Blok bratskega sporazuma, Zupanič in SDS pa v Narodni blok; v okrožju Maribor-Celje je šla ena frakcija v Bratski sporazum, druga pa je nastopila samostojno, ker se ni uspela dogovoriti s SDS.³⁰

Tudi delavski tabor je bil razcepljen na več strank in skupin in je pred volitvami poskušal združiti svoje sile, vendar je na volitvah vseeno nastopil dokaj razcepljen.³¹

V okrožju Maribor-Celje je na teh volitvah nastopalo kar 14 list oziroma skrinjic (SLS, HRSS, Hartner, Narodni blok (SDS), Franjo Zagorski, SKS, Delavsko-kmečki republikanski blok (DKRB), Nemci, NRS, SSJ (Mariborčani, Korunovci), SSJ (Zvonimir Bernot), Seljačka agrarna zveza, Hrvaška stranka in Bratski sporazum), v okrožju Ljubljana-Novo mesto 9 (SLS, Narodni blok, SRS, Delavsko-kmečki republikanski blok, Kmečka republikanska stranka (Murn), Bratski sporazum, SSJ (Mariborčani), SSJ (Bernot)), v Ljubljani pa 5 (Narodni blok, Delavsko-kmečki republikanski blok, SSJ (Mariborčani), SLS, Narodna zajednica).³² Število list, ki so nastopile na tokratnih volitvah, je bilo največje v obdobju med obema vojnoma.

V tokratnem predvolilnem boju je bilo manj programskih nastopov in več obračunov s preteklostjo in obračunavanj z nasprotniki. Z obeh strani, ki ju obravnavamo, so prihajale ostre obtožbe v zvezi s korupcijo in vsem slabim, kar se je v Sloveniji in kraljevini zgodilo v zadnjih letih.

Na shodu JDS 11. novembra 1924 v Ljubljani je Gregor Žerjav odprl volilni boj z analizo prejšnjih parlamentarnih volitev. Ugotovil je, da so stranke, ki so se takrat zavzemale za revizijo ustave, želele doseči tudi "revizijo državnega edinstva". Zveza, ki je nastala med Davidovičevo stranko, HRSS in SLS, si je prizadevala za sporazum med Slovenci, Hrvati in Srbi, vendar pa naj bi bila to le fraza, ki naj bi "prevarala" javnost. Žerjav je zavrnil iskrenost boja SLS proti centralizmu, medtem ko je JDS ohranila stališče decentralizacije uprave. Vladi, v kateri je bil tudi Korošec, je očital povezave in kompromise z Nemci. Zatrnil je, da volitve leta 1923 niso bile svobodne volitve in da njegova stranka zahteva, da naj bodo tokratne volitve zares svobodne. To je bilo resnično vprašanje perspektive, s katere se gleda na svobodo volitev. V edinem zares programskem stavku se je Žerjav zavzel za čimvečjo samoupravo, decentralizacijo uprave in izenačitev (davčnih) bremen v državi. "Nismo pa pripravljeni dati ničesar, kar bi bilo naperjeno proti edinstvu ali sigurnosti države ali njenemu ugledu na zunaj."³³ Omeniti velja, da sta oba tabora na teh volitvah kot sredstvo volilne propagande, bolj kot je to običajno, uporabljala samozavestno držo in prepričanost v svojo zmago. Tako v govorih na zborovanjih kot tudi v raznih političnih noticah v časopisju so se pojavljale trditve o zagotovi zmagi ali "delovni večini" enega ali drugega bloka.

Slaba dva tedna po ljubljanskem shodu, 23. novembra, je Žerjav na demokratskem zborovanju v Mariboru ponovil nekatere izjave, ki jih je bilo mogoče slišati že v Ljubljani, še bolj strastno pa se je lotil SLS oziroma celotnega Opozicijskega bloka. Večina, ki jo je imel Opozicijski blok v razpuščenem parlamentu, je bila po njegovih besedah "večina malkontentstva in demagogije brez pozitivnega

³⁰ Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 299, 300.

³¹ Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 304-310.

³² Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 310.

³³ Jutro, 12. 11. 1924.

programa". Najbolj zanimiva predvolilna zahteva, ki jo je podal Žerjav, pa je bila usmerjena v tisto smer, kamor je zašla politika v času diktature. Zavzel se je namreč za ukinitvev "plemenskih in konfesionalnih" strank, torej tistih strank, ki v svojih programih niso podpirale vidovdanskega centralizma in unitarističnega "edinstva" države.³⁴

Na zadnjem shodu Narodnega bloka³⁵ 5. februarja v Ljubljani je šel dr. Dinko Puc v svojem govoru celo globoko v preteklost, ko je katoliški cerkvi očital sežig prvega slovenskega Svetega pisma ter podal še "sodobnejšo" asociacijo na sežig Cankarjeve Erotike. Dr. Pivko, kandidat iz mariborskega volilnega okrožja, je ostro napadel Korošca zaradi neke izjave, v kateri je Korošec Pivka ozmerjal z izdajalcem. Bolj konkreten je bil Ivan Mohorič, ljubljanski kandidat Narodnega bloka, ki se je zavzel za čimprejšnjo ustanovitev Gospodarskega sveta, ki je bil predviden v 44. členu vidovdanske ustave, v katerem naj bi bili zastopani vsi sloji in stanovi, ki bi preko tega sveta lahko vplivali na oblikovanje gospodarske in socialne zakonodaje. Izrazil je še zahtevo po čimprejšnji vzpostavitvi samoupravnih oblasti in srezkih skupščin.³⁶

Predvolilne aktivnosti SLS so imele podoben značaj. Že v začetku novembra 1924 je izšla posebna izdaja Slovenca na eni strani, v kateri sta bila objavljena sporočilo slovenskemu narodu in "Proglas širšega bloka". Pašić, Pribičević in Žerjav, torej nosilca in slovenski predstavnik obstoječe vladne koalicije, so bili imenovani "zli duhovi", vladi pa so bile očitane korupcija, absolutizem in nasilje. Kot ideali so bili postavljeni v ospredje "slovenska individualnost, najširša svoboda in vsestranska poštenost", doseči pa naj bi jih bilo možno z "revizijo ustave in z zakonom".³⁷ Ti ideali so bili v ospredju politične kampanje SLS do volitev februarja prihodnje leto. Res je, da je bil tisk opozicije s strani oblasti omejevan, vendar je vsaj še ob koncu leta 1924 Slovenec povzegal dogajanje strankinih zborovanj in Koroščevih nastopov. Na enem od shodov zaupnikov (23. novembra v Ljubljani) je Korošec pojasnil taktiko stranke v razpuščenem parlamentu. Kritiziral je HRSS zaradi kandidatur v Sloveniji. Opozoril je, da želi Radić s temi kandidaturami doseči dvoje; Hrvaški prisvojiti Prekmurje ter "vpreči Slovence v svoj hrvatski voz". Albina Prepeluha je zaradi zaveznitva z Radićem, ki je bilo sklenjeno na podlagi republikanstva, označil kot izdajalca, Radićeve namere s Prekmurjem pa kot "grd imperializem".³⁸ SLS je ob volitvah leta 1925 kot ciljno volilno skupino nagovorila tudi delavstvo (oziroma neposredno rudarje v Trbovljah),³⁹ saj naj ne bi razcepljene delavske stranke tako in tako imele nobene možnosti za volilni uspeh, SLS pa naj bi že v preteklosti pokazala svojo podporo delavstvu.

Rezultati:⁴⁰ SLS: 20 (56,8%), Narodni blok (SDS (+NRS)): 2 (12,6%), HRSS:

³⁴ Jutro, 25. 11. 1924.

³⁵ Narodni blok kot volilna koalicija je nastal po konfliktu v ljubljanski NRS. Nastala sta dva mestna odbora NRS. Ravniharjev se je povezal z NSS, Zupaničev pa s SDS v Narodni blok. V ljubljanski oblasti je Zupaničeva frakcija sklenila enako zaveznitvo, medtem ko v mariborski oblasti do koalicije s SDS ni prišlo (več o tem v Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 299-300).

³⁶ Jutro, 6. 2. 1925.

³⁷ Slovenec, 7. 11. 1924, posebna izdaja.

³⁸ Slovenec, 25. 11. 1924.

³⁹ Slovenec, 5. 2. 1925.

⁴⁰ Rezultati povzeti po: število poslancev v Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 310, 311; rezultati v odstotkih v Fran Erjavec: Volitve v narodno skupščino dne 8. februarja v Sloveniji V: So-

3 (11%), SKS: 1 (6,6%), NRS: 0 (0,5%), Narodna zajednica: 0 (2%), SSJ: 0 (2,9%), DKRB: 0 (2,8%), SSJ (bernotovci): 0 (0,9%): SRS: 0 (0,2%), Hartner: 0 (1%), Zagorski: 0 (0,2%), Hribar: 0 (0,1%), Štrbenac (disidenti HRSS): 0 (0,1%).

Fran Erjavec je kot osnovni komentar volitev navedel dejstvo, da so volitve "enako kot prejšnje dokazale odločno anticentralistično orientacijo slovenskega naroda, ki je pač neupogljiva".⁴¹ Ne glede na vprašljiv izbor strank, ki jih je Erjavec navajal kot avtonomistične stranke, ostaja dejstvo, da je ponovno največji uspeh na volitvah dosegla SLS. Sicer je v primerjavi s prejšnjimi volitvami izgubila 2,5 odstotka in eno poslansko mesto, medtem ko je SDS (sicer v povezavi z NRS) pridobila dobro četrtno glasov, HRSS (v zavezi s SRS) pa celo nekaj več kot 50 odstotkov glasov in eno poslansko mesto. Največ je izgubil delavski tabor. Kljub (ali pa prav zaradi) razcepljenosti so delavske stranke skupaj izgubile kar tretjino glasov glede na volitve leta 1923, od leta 1920 pa so izgubile celo 72,8% glasov.⁴²

III. Volitve v Narodno skupščino 11. 9. 1927

Že dan po razpustu skupščine je Slovenec objavil prvo izhodišče volilne kampanje SLS; "V skupščino naj pridejo ljudje, ki bodo imeli več veselja in sposobnosti za konstruktivno delo." Poleg tega naj bi volitve iz parlamenta odstranile "korupcionaše".⁴³ Bolj kot kdajkoli prej je bilo v predvolilnem boju SLS opazno poudarjanje celotnega državnega jugoslovanskega okvira.⁴⁴ Na zboru zaupnikov SLS, 3. julija v Ljubljani,⁴⁵ je Korošec poudaril, da je namen SLS služiti državi, vendar je stranka še vedno ostala "nositeljica slovenskih želj in potreb". Želja stranke je bila, da bi v novem parlamentu okrepili vezi z radikalno stranko. V začetku julija SLS še ni imela izdelanega volilnega programa. Poleg običajnih stališč, ki so bila prisotna pri vseh volitvah v dvajsetih letih, je imela stranka v tistem času izoblikovani le dve zahtevi. Prva je bila povezana z zunanjo politiko države. Izrekli so se proti raznarodovalni politiki v Italiji, kjer je fašizem že v svojem najhujšem obsegu odstranjeval vse, kar je bilo slovenskega. Tudi sicer je na tokratnih volitvah tudi SLS posvečala zunanji politiki več pozornosti kot običajno. Druga zahteva se je nanašala na ločitev gospodarskih vprašanj od politike. Končno naj bi se ustanovil Gospodarski svet, ki je bil predviden v ustavi. Programsko izhodišče SLS je šlo še dlje; ob reviziji ustave naj bi se Gospodarskemu svetu dodelila parlamentarna oziroma zakonodajna kompetenca. Tako bi se razvila tudi "nove vrednote ustvarjajoča gospodarska politika".

11. julija je Korošec s predsednikom vlade Velimirjem Vukičevićem sklenil t.i. Blejski pakt, dogovor o povezavi med NRS in SLS po volitvah. To je Korošec pojasnil v času volilnega boja takole: "Dovolj znano je, da se je med nami in sedanjim ministrskim predsednikom Vukičevićem sklenila pogodba, da po volitvah z radikali delimo v politiki vso srečo in nesrečo. To se pravi, ako bodo oni v vladi,

cialna misel, št. 2, 1925, (dalje Erjavec, Volitve 1925) str. 37-43.

⁴¹ Fran Erjavec, Volitve 1925, str. 40.

⁴² Fran Erjavec, Volitve 1925, str. 41.

⁴³ Slovenec, 16. 6. 1927.

⁴⁴ "Tako kakor so Slovenci državni narod, [...], tako je tudi Slovenska ljudska stranka državna stranka, ki se briga za dobrobit ne samo Slovenije, ampak vse države." V: Slovenec, 30. 8. 1927.

⁴⁵ Slovenec, 5. 7. 1927.

bomo tudi mi, ako ne, tudi mi ne." Pri tem sporazumu je šlo za zavezništvo, ki je bilo, površno gledano, nekoliko nenaravno. Zveza slovenskih avtonomistov in stranke predstavnikov velikosrbske čaršije je bila videti kot popolna kapitulacija SLS. V intervjuju, ki ga je Vukičević na Bledu dal slovenskim časnikařem, je na vprašanje, ali gre pri sporazumu za "likvidacijo avtonomistične politike SLS", odgovoril skorajda pitijsko, a gotovo pragmatično: "Ali pomeni sporazumevanje strank kapitulacijo? To je samo urejevanje, konsolidiranje razmer."⁴⁶ Vsekakor lahko Blejski pakt ali sporazum obravnavamo kot eno najbolj pragmatičnih političnih dejanj (vsaj najbolj opazno in očitno pragmatično dejanje) Slovenske ljudske stranke, s katerim je stranka na račun vstopa v vlado, ki je bil spričo moči NRS skorajda gotov, zastavila svoj ugled, ki ga je imela tudi zaradi svoje (tradicionalno) avtonomistične ter protivelikosrbske države. Zanimivo je, da se ji sklenitev tega sporazuma na volilnem izidu sploh ni poznal. Morda je bila posledica tega sporazuma le nekoliko nižja volilna udeležba v Sloveniji na teh volitvah kot na vseh prejšnjih.

Sredi avgusta je imel volilni program SLS že popolnoma jasne obrise. Na zborovanju v Rajhenburgu⁴⁷ je Korošec povzel zahteve stranke oziroma obljubil, da bo stranka po volitvah zahtevala spremembo zakona o volitvah narodnih poslancev ter da se bo zavzel za revizijo določil o oblastnih in okrajnih samoupravah.⁴⁸ Stranka se bo zavzela za ureditev verskih odnosov, za izvedbo agrarne reforme ter za poceni kredite za kmete in delavce. Klasična obljuba je bila v zvezi z nižanjem davkov. V Rajhenburgu je Korošec govoril tudi o oblastnih samoupravah, ki jih je ob tej in kasneje tudi ob drugih priložnostih imenoval "deželni zbori". Koliko pove ta primerjava z vidovdansko ustavo določenih oblastnih samouprav in starih deželnih zborov, je težko realno oceniti. Vendar nekaj pove dejstvo, da naj bi se SLS zavzela, da bi bila tem samoupravam vrnjena vsa imovina bivše štajerske in kranjske dežele. Ta primerjava je bila najverjetneje vezana na zahtevo po prepustitvi samoupravam tistih delov državnega proračuna, ki so bili vezani na to premoženje (npr. bolnice, ceste, kmetijske šole...). Po volitvah naj bi SLS v koaliciji z radikali poskrbela, da bi se "popravili" zakoni o samoupravah. Verjetno bi šlo pri teh spremembah predvsem za določila o razporejanju davčnih virov na oblastne samouprave. Tik pred volitvami je SLS v svoj program vključila še depolitizacijo administracije.⁴⁹ Na zborovanju v Ljubljani je tri dni pred volitvami Korošec obljubil še akcijo za revizijo uradniškega zakona, pri čemer naj bi poskušali doseči izboljšanje materialnega položaja uradništva ter politično neodvisnost zunaj uradov.⁵⁰ To obljubo je mogoče interpretirati na vsaj dva načina; v skladu z obljubo o depolitizaciji uradništva bi lahko sklepali, da je Korošec računal na apolitično držo uradništva na delovnem mestu, v skladu s tem, da je SLS že dojemal kot stranko bodoče vladne koalicije, pa morda tudi kot zahtevo po politični lojalnosti uradništva vladi na delovnem mestu ter svobodno politično odločanje v privatnem življenju.

⁴⁶ Slovenec, 12. 7. 1927.

⁴⁷ Slovenec, 17. 8. 1927.

⁴⁸ Bolj konkretno se je SLS s temi vprašanji ukvarjala v času pred volitvami v oblastne skupščine, ki so bile 23. 1. istega leta. O tem v Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927-1929. Ljubljana 2000, str. 82-94.

⁴⁹ Slovenec, 6. 9. 1927.

⁵⁰ Slovenec, 9. 9. 1927.

Posebej zanimivo dejstvo v zvezi s predvolilno kampanjo SLS je ne le samozavest stranke, ki je po Blejskem paktu svoje zahteve in obljube predstavljala že kar kot program bodoče vlade, ampak naravnost pokroviteljska drža, s katero je vsem slovenskim strankam ponudila božje premirje, "treuga Dei", ki naj bi po volitvah slovensko politiko združilo k skupnemu delu. Posebej je bilo poudarjeno, da SLS to premirje ponuja "v trenutku, ko stojimo na pragu v vlado".⁵¹

Volilna kampanja SDS je bila tokrat nekoliko manj programsko vsebinsko naravnana in bolj obrnjena v preteklost oziroma v navajanje tistega, kar je ali naj bi slovenski demokrati uspeli doseči, ko so bili v vladi. Sicer pa je v zvezi z volilno propagando liberalcev ob teh volitvah izrazito opazno dejstvo, da se slovenski del demokratov ni posebej aktivno vsebinsko vključil v volilni boj. Volilni proglas je vsem "jugoslovanskim volilcem" izdal glavni odbor SDS, podpisal pa ga je strankin predsednik Svetozar Pribičević. V proglasu so opozorili na nasilje, ki se je dogajalo ob volilni agitaciji, v zvezi s čimer so zagrozili z obtožbami v novi narodni skupščini. Verjetno najbolj poveden stavek razglasa je: "Naš ideal je zapadna prosvetljena demokracija, ki je edina uvedla režim, dostojen svobodnega človeka."⁵² Sklicevanje na zahodno demokracijo je bilo za SDS, ki je bila nosilka politične zaslombe Orjune, dokaj nerazumljivo, a logično volilno geslo.

8. septembra je v Jutru izšel Davidovičev poziv datiran s 5. septembrom ter naslovljen "Prijateljima Demokratske stanke u Sloveniji", v katerem je Davidovič pozval pristaše demokratske stranke v Sloveniji, naj volijo liste Samostojne demokratske stranke. Nekoliko nenavadno je bilo, da je poziv izšel kar v srbsko-hrvaškem jeziku, saj so praviloma volilne pozive, razglase in podobne komunikacije strank, ki so imele sedeže v krajih zunaj Slovenije, za objavo v slovenskih časnikih prevedli v slovenščino. Le redko se je zgodilo, da so zaradi občutka pristnosti besedilo pustili v srbsko-hrvaškem jeziku. 10. septembra pa je isti Davidovičev poziv izšel v Jutru še enkrat. Tokrat celo v cirilici. Zakaj so se v uredništvu Jutra oziroma na sedežu stranke odločili za to potezo, je težko reči, nedvomno pa je ob teh volitvah slovenskim liberalcem oziroma demokratom manjkalo samostojnega pristopa k volilnemu boju, na kar kaže tudi bolj aktivno povzemanje propagande iz Beograda. To potezo lahko ocenimo tudi kot prispevek slovenskih liberalcev k unitaristični politiki.

Na zborovanju Naprednega in narodnega bloka⁵³ v Ljubljani, 9. septembra, je Albert Kramer Blejski pakt označil kot poskus, "naj bi tudi po volitvah ostal v državi sistem, ki izključuje ogromno večino novih krajev od direktne soudeležbe in soodločitve pri vodstvu države". V zvezi z zunanjo politiko je Kramer opozoril na očitno neaktivnost države na tem področju, kar je negativno vplivalo na ugled države v tujini. Zahteval je ustanovitev posebnega parlamentarnega zunanjepolitičnega odseka, ki naj bi vodil stalen nadzor nad diplomatsko in konzularno službo. Nadalje se je zavzel za izenačenje davkov, za ustanovitev Gospodarskega sveta, depolitizacijo gospodarstva itd.⁵⁴

⁵¹ Slovenec, 2. 8. 1927.

⁵² Jutro, 1. 9. 1927.

⁵³ Napredni in narodni blok je nastal kot volilna koalicija SDS in NNS ob volitvah v oblastne skupščine leta 1927 in naj bi se kot takšen ohranil še ob volitvah v narodno skupščino istega leta (Melita Pivec, Programi, str 363). V analizah volilnih rezultatov Napredni in narodni blok ne omenja, rezultati so navedeni le za SDS.

⁵⁴ Jutro, 10. 9. 1927.

Rezultati:⁵⁵ SLS: 20 (59,9%), SDS: 4 (15,5%), SKS+HSS: 1 (6%), SSJ: 1 (5%), DKRB: 0 (5,2%), Radić: 0 (2,5%), NRS + JDS: 0 (2,7%), Nemci: 0 (3,3%), Zagorski: 0 (0,2%).

Slovenska ljudska stranka je torej obdržala število poslancev, v odstotkih pa je celo nekaj malega pridobila. Največ je pridobila Samostojna demokratska stranka v Narodnem bloku, ki je v odstotkih svojemu koalicijskemu uspehu s prejšnjih volitev dodala le 2,9%, vendar pa je zaradi razporeditve glasov to pomenilo kar 2 poslanca več, kot jih je imel Narodni blok na prejšnjih volitvah. Tokrat je volilni prag prestopila tudi SSJ kot edina delavska stranka, ki je v Sloveniji dobila poslansko mesto. Sodobni Erjavčev komentar razmer v delavskem taboru je bil naslednji: "Vse kaže, da pri nas še nekaj časa ne bo prišlo do resne socialistične stranke, kajti kar sedaj šari med delavstvom, je brez ideje in brez nosilcev idej, ki bi imeli potrebne kvalitete, zato je le naravno, da ne more najti v že tolikokrat prevaranih delavskih masah vere in zaupanja."⁵⁶ Največji polom na slovenskih volitvah je pravzaprav doživel Radić, ki je izgubil vse tri slovenske mandate.

Na teh volitvah je bila v Sloveniji, kot je bilo že omenjeno, volilna udeležba nekoliko nižja, dosegla je le 65,5% vseh volilnih upravičencev, medtem ko je na volitvah v konstituantno leta 1920 volilo 74,4% volilnih upravičencev, na vmesnih volitvah (1923 in 1925) pa obakrat nekaj pod 72% volilnih upravičencev. Eden od vzrokov je bil že omenjen (blejski sporazum), vendar vzroke za nižjo volilno udeležbo lahko najdemo tudi v dejstvu, da se na teh volitvah ni razreševalo kakšno veliko politično vprašanje, kot na primer avtonomija/centralizem leta 1920, revizija ustave 1923 ter reakcija na volilni teror leta 1925. Eden od vzrokov za manjšo volilno udeležbo naj bi bil tudi naveličanost prebivalstva za volitve, ki so bile prepegoste.⁵⁷ Kljub temu velja opozoriti, da je tudi te volitve spremljalo vladno nasilje, tokrat Vukićevićeve vlade radikalcev, muslimanov in demokratov. Bolj kot neposredno nasilje je opozicija v parlamentu očitala vladni večini krajo volilnih kroglic, ponarejanje rezultatov in podobno. Posebnost teh volitev je bila tudi kandidatura sina predsednika vlade, Miloša Vukićevića, ki je bil za pasivno volilno pravico premlad, kar so v stranki rešili s ponaredkom rojstnega lista.⁵⁸ Vendar so bile te nepravilnosti omejene na druge dele kraljevine, v slovenskem delu države razen posameznih incidentov, ki sta jih povzročali obe strani, o vladnem predvolilnem nasilju ni mogoče govoriti.

Blaž Vurnik

THE POLITICAL CONFRONTATION BETWEEN THE LIBERAL AND CATHOLIC CAMPS IN THE PARLIAMENTARY ELECTIONS OF 1923, 1925 AND 1927 IN KINGDOM OF THE SERBS, CROATES AND SLOVENES

S u m m a r y

In the 1920s, the electoral body of the Kingdom of the SCS voted three times. Each of these

⁵⁵ Rezultati povzeti po: število poslancev Mikuž, *Slovinci v stari Jugoslaviji*, str. 364; rezultati v odstotkih Fran Erjavec, *Volitve v narodno skupščino*. V: *Socialna misel*, 1927, (dalje Erjavec, *Volitve 1927*) str. 205.

⁵⁶ Fran Erjavec, *Volitve 1927*, str. 206.

⁵⁷ Silvo Kranjec: *Slovinci v Jugoslaviji*. V: *Spominski zbornik Slovenije : ob dvajsetnici kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana 1939, str. 91.

⁵⁸ Ferdo Čulinović, *Dokumenti*, str. 272, 277-279.

elections were accompanied by extraordinary political events. The second state elections in the Kingdom of the SCS, which took place on 18 March 1923, were the first after the adoption of the Constitution. Due to the political circumstances in which the Vidovdan Constitution was adopted in 1921 and due to its centralist and unitarianist character, these elections turned out to be some kind of referendum on the Constitution, which also became the main concern of all the political parties in the pre-election period. According to some modern interpretations, the political forces divided into the pro-constitutional, the revisionist and a smaller group of the undecided. The elections were marked by variegated political events. One of these was the generation rift in the Liberal camp, in the Slovene part of the Yugoslav Democratic Party, whereby a nucleus of older politicians split from the Party and founded a new National Progressive Party, which was supposed to work on pre-war principles. The Catholic camp saw a resounding comeback of Ivan Šušteršič, the former leader of the Slovene People's Party, who, having founded his own party, failed miserably in the elections. Šušteršič's return into politics at that time was not a coincidence, but part of the astute pre-electoral manoeuvres by Nikola Pašić whose intention was to weaken the power of the SPP. Before the elections, the government even ventured to alter partly the electoral law in order to weaken further the opposition. The great victor of the elections in the Slovene part of the country was the SPP, winning 21 out of 26 seats.

Not even two years later, on 8 February 1925, early elections took place, due to the dissolution of the National Assembly. These elections turned out to be one of the most stirring political events in Slovene and Yugoslav political history between the two world wars. This was due to the government which, although being in the minority, wanted to gain a parliamentary majority in the elections. In order to achieve this, it used various means, all of which were undemocratic. The pre-electoral campaign was shaken by the news of terror and violence from other parts of the country. In the Slovene part of the country, however, there were no clashes between the police and voters. Among the obstacles encountered by the Slovene opposition parties during the pre-election campaign was the ban on the dissemination of propaganda materials, and, especially, the attempts of the pro-government parties to discredit their political adversaries, in terms of their programme, accusing them of being "anti-state elements", and using slogans such as "you are either for the king or against him", or "for the state or for Communism". The pre-election campaign thus saw fewer presentations of political programmes and more of the settling of accounts between the adversaries over past issues and failures since the foundation of the common state. One of the measures introduced by the government was the banning of the Croat Republican Peasants' Party, by which the government eliminated one of its strongest opponents. In spite of the Liberal camp being stronger during the pre-election campaign, the Slovene People's Party once again recorded a landslide victory in Slovenia, losing only one seat compared with the previous elections.

The fourth election in the common state, on 11 September 1927, was also the last in the Kingdom of the SCS. Also this election was called early, after the National Assembly was dissolved. In Slovenia, it was most marked by the so-called Bled Pact, which was made by the SPP leader Anton Korošec and the Prime Minister Vukičević. It was an agreement between two politically opposite parties, the autonomist SPP and the centralist National Radical Party which was Greater Serbia orientated. After signing the agreement, the SPP representatives in triumph presented their political agenda, during the pre-election campaign, like the future government programme. Although, to the public, the pact appeared as the capitulation of the SPP, this political act bore no consequence in the electoral results. Only the turnout was considerably lower: 65,5 percent (in 1920 it was slightly above 74 percent, and in 1923 and 1925 just under 72 percent). The SPP again won 20 seats, which testifies to the huge political capital that this party inherited from the past.